

Вплив освітніх втрат на формування людського капіталу

Події останніх років, які відбуваються в Україні, чинять суттєвий вплив не тільки на суспільно-економічні відносини, на розвиток країни, а й впливають на освітнє середовище. Освітнє середовище має тенденцію до постійної трансформації до розвитку під впливом сукупності факторів. COVID-19, потім активні воєнні дії додали нових факторів, що впливають на стан освіти в Україні.

Однією зі специфічних особливостей, яка притаманна саме сфері освіти, оцінки її якості, ефективності визначаємо те, що недоліки системи освіти в країні, певні проблеми, прогалини мають так званий «відстрочений ефект».

Результати недоотримання певної сукупності знань, наявність прогалин в оволодінні певними компетентностями в поточний момент часу, матиме негативні наслідки для розвитку економіки країни в довготривалій перспективі в майбутньому. Якість системи освіти безпосередньо впливає на якість формування людського капіталу. Втрати в якості освіти майбутніх фахівців призводять до недоотримання національного доходу від цих працівників з моменту їх виходу на ринок праці, і протягом всього періоду їх роботи.

Освіта є одним з трьох компонентів, які формують людський капітал. Відповідно якісні параметри кожного з компонентів забезпечують певний рівень людського капіталу. Своєчасне виявлення недоліків освіти та запровадження системи заходів щодо їх усунення, сприяє мінімізації негативних наслідків в майбутньому.

Важливе місце рівня та якості освіти для формування якісного людського капіталу підтверджується в дослідженні [1]. В роботі наведено наявні різниці в певних характеристиках людського капіталу, які обумовлено відмінностями в рівні освіти, місця проживання особи, тощо.

Останнім часом все більше науковців всього світу займаються проблематикою освітніх втрат та освітніх розривів. Серйозним поштовхом до цього стала принципова зміна організації освітнього процесу внаслідок пандемії COVID-19. Серед існуючої сукупності підходів до трактування категорії освітніх втрат, найбільш прийнятними вбачаємо наступне [2]: «Освітня втрата (learning loss) розуміється як будь-яка специфічна або загальна втрата знань і навичок чи регрес у навчанні, найчастіше через тривалі прогалини або перерви в навчанні. Розрив/прогалина у досягненні стосується результатів (outputs) – нерівного або несправедливого розподілу освітніх результатів і переваг.»

Закриття навчальних закладів різних рівнів, дитячих садків, шкіл, коледжів, університетів, відсутність можливості відвідування закладів освіти суттєво впливає на результати навчання та ефективність освітнього процесу та якість формування особистості.

Одним з інструментів оцінювання освітніх програм, що започатковано та впроваджено під егідою OECD є проєкт з оцінювання освітніх досягнень здобувачів PISA (Program for International Student Assessment) [3]. PISA дозволяє здійснювати моніторинг здатності підлітків до використання результатів

навчання до вирішення певних ситуацій. Дослідження проводять з 2000 року кожні 3 роки, воно охоплює понад 100 країн світу. В Україні в 2022 році тестування учнів проводили лише у 18 регіонах, які не є прифронтові, і де була можливість створити безпечні умови проведення тестування. Отримані результати [4] дослідження свідчать про наступне.

По перше, Україна показала результати нижчі в середньому по країнах ОЕСР. По-друге, відбулось суттєве погіршення показників якості освіти у порівнянні з 2018 роком, констатують освітні втрати. За стандартами PISA, еквівалент втрат з читання дорівнює два роки, з математики – один рік, в з природничих наук – пів року [4]. Також, наявні суттєві освітні розриви, які обумовлені соціально-економічними факторами, як то економічний стан родини, місце проживання, тип закладу освіти, в якому навчається підліток, тощо. Найбільша розбіжність результатів, які показали учні, це результати з математики тих, хто навчається у великих містах та тих, хто навчається у сільській місцевості. Розбіжність досягла 92 бали, що еквівалентно більше 4,5 років навчання. Маємо констатувати, що війна ще більше загострила проблеми нерівності можливостей щодо доступу о якісної освіти всіх верств населення країни.

Вбачаємо, що такі результати обумовлено широким переліком факторів впливу, і висвітлюють не тільки якість освітнього процесу, а й є наслідком воєнних дій, які відбуваються на території України. Однак, через кілька років, саме ці учні виходять на ринок праці, в активні соціально-економічні відносини, саме вони мають працювати на відбудову та розвиток країни, створювати національний дохід.

На сьогодні, випускники шкіл, це підлітки, які у старшій школі, з 8-го по 11-й клас мали обмежений доступ до отримання повноцінної освіти. Маємо констатувати, що лише частка школярів досягла порівняно непоганих результатів. Їм вдалося освоїти достатній обсяг знань, вмінь та навичок, набуті відповідних компетентностей для продовження навчання у закладах фахової передвищої або вищої освіти. Досягнення порівняно кращих результатів стало можливим завдяки високій мотивації як учнів, так і їхніх батьків. Також значний вплив на результат мали економічні та організаційні можливості родин, при умові наявності когнітивних здібностей дитини.

Україна стикається із більш потужними факторами, що впливають на виникнення освітніх втрат та розривів серед школярів порівняно з іншими країнами світу [5], де вплив на освіту чинили обмеження через пандемію. До них належать руйнування освітньої інфраструктури, аварії, відсутність електроенергії, обмежений доступ до Інтернету, переміщення учнів та вчителів як у межах країни, так і за її межами. Руйнування так званої «зони комфорту», порушення звичного для школяра чи здобувача освіти його середовища перебування, його оточення, його усталеного стилю життя, а це має суттєвий вплив на психо-емоційний стан людини. Очевидно, ці фактори у поєднанні з економічним статусом сімей, їх статками, рівнем освіченості батьків значно посилюють вплив на розмір освітніх втрат та освітніх розривів в країні. Крім того, можна припустити, що вони також залежать від психологічно-емоційної

стійкості батьків та їхнього бажання надавати виховання та навчання своїм дітям.

Особливості останніх чотирьох років вплинули не лише на шкільну освіту, але й на освітній процес в університетському середовищі України.

На додаток до визначених негативних факторів впливу на освіту, в системі вищої та фахової передвищої освіти можна зазначити суттєві втрати якості практичної складової навчального процесу. З одного боку, суттєве скорочення або неможливість проведення лабораторних робіт, особливо в закладах на територіях, що наближені до зони бойових дій. З іншого боку, з початком карантинних обмежень значно послабшали професійні стосунки з суб'єктами реального сектору економіки, підприємствами, організаціями з бізнесом, особливо щодо надання баз практики, дипломного проектування, проведення проектних розробок, тощо. В цілому, наслідки послаблення практичної складової освітнього процесу також відбиваються на формуванні людського капіталу. Оскільки випускникам закладів вищої освіти та закладів фахової передвищої освіти з слабкою практичною підготовкою знадобиться більший проміжок часу з моменту виходу на робоче місце до здатності самостійно, на професійному рівні, виконувати певну роботу.

Проте вплив визначених факторів не є катастрофічним. У світі існують приклади розвитку освіти на всіх рівнях, включаючи вищу освіту, навіть у період військових дій. Зрозуміло, що потрібно розробляти програми ліквідації вказаних освітніх втрат та освітніх розривів, використовуючи досвід інших країн світу.

Міграція працездатного населення з досвідом роботи та певним рівнем кваліфікації загострює проблеми втрат людського капіталу. За даними UNISEF [6], серед осіб, які були змушені залишити територію України, понад 75% мають високий рівень освіти, зокрема майже 50 % мають вищу освіту. Враховуючи вікову структуру дорослих, активне населення від 18 до 59 років складає 82%, що є найбільш продуктивними ресурсами, здатними працювати на створення ВВП України у поточний період. Такі втрати людського капіталу мають подвійний негативний ефект. З одного боку, це реальні поточні втрати людського капіталу, який мав формувати в поточному періоді складові національного доходу та працювати на відновлення економіки. З іншого боку, це втрати ресурсу, який сприяє якісній практичній підготовці, навчання здобувачів освіти та випускників безпосередньо на робочому місці, передає їм власний досвід через тьюторство, наставництво.

Серед наслідків психологічного стресу здобувачів освіти виділяємо зниження їх здатності до навчання та негативний вплив на рівень емоційного інтелекту. В сучасному світі особистісні компетентності займають не менш важливе місце в становленні та розвитку фахівця. Тому, формування у студентів якісного індивідуального емоційно-інтелектуального портрету, на фоні негативних психологічних травм, стає невід'ємною складовою освітнього процесу та формування людського капіталу в цілому.

Таким чином, маємо констатувати доволі песимістичну картину щодо перспектив формування людського капіталу в Україні. Негативний вплив пандемії, якій в різній мірі погіршив результати навчання в різних країнах світу,

в Україні значно посилюється через воєнні дії. Поточні втрати людського капіталу через міграційні процеси та структурні зміни в професійно-кваліфікаційному аспекті у поєднанні з падінням якості перспективного людського капіталу, через поточні освітні втрати, в цілому призводять до зниження якості людського капіталу на довготривалу перспективу.

Список бібліографічних посилань

1. Шиян, Д. В., Севрюкова, Є.О. (2021) Рівень освіти як фактор формування людського капіталу в Україні. [online] У: *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., с. 23–27. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27116> [Accessed 11.11.2023].
2. The Glossary of Education Reform (2013). *Achievement Gap* [online]. Available at: <https://www.edglossary.org/achievement-gap/> [Accessed 11.11.2023].
3. PISA, (2023). *Program for International Student Assessment* [online]. Available at: <https://www.oecd.org/pisa/> [Accessed 11.11.2023].
4. OECD, (2023). *PISA 2022 Results (Volume I)* [online]. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en [Accessed 11.11.2023].
5. Ebert, T., Goldschmid, N., Sabo, E. and City-Elifaz, E. (2022). Effects of COVID-19 Lockdowns on the Development of Educational, Social and Emotional Gaps among Children: A Retrospective Chart Review. *Israel Medical Association Journal*, [online]. 25 (12), pp. 791–796. Available at: https://ima-files.s3.amazonaws.com/436338_10592899-3252-4a92-afb6-5d8402434aa7.pdf [Accessed 11.11.2023].
6. UNICEF. *Ukraine emergency response in neighbouring countries* [online]. Available at: <https://www.unicef.org/eca/ukraine-emergency-response-neighbouring-countries> [Accessed 11.11.2023].

References

1. Shyian, D. V., Sevriukova, Ye.O. (2021) Riven osvity yak faktor formuvannia liudskoho kapitalu v Ukraini. [online] In: *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky*. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., pp. 23–27. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27116> [Accessed 11.11.2023].
2. The Glossary of Education Reform (2013). *Achievement Gap* [online]. Available at: <https://www.edglossary.org/achievement-gap/> [Accessed 11.11.2023].
3. PISA, (2023). *Program for International Student Assessment* [online]. Available at: <https://www.oecd.org/pisa/> [Accessed 11.11.2023].
4. OECD, (2023). *PISA 2022 Results (Volume I)* [online]. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en [Accessed 11.11.2023].

5. Ebert, T., Goldschmid, N., Sabo, E. and City-Elifaz, E. (2022). Effects of COVID-19 Lockdowns on the Development of Educational, Social and Emotional Gaps among Children: A Retrospective Chart Review. *Israel Medical Association Journal*, [online]. 25 (12), pp. 791–796. Available at: https://ima-files.s3.amazonaws.com/436338_10592899-3252-4a92-afb6-5d8402434aa7.pdf [Accessed 11.11.2023].

6. UNICEF. *Ukraine emergency response in neighbouring countries* [online]. Available at: <https://www.unicef.org/eca/ukraine-emergency-response-neighbouring-countries> [Accessed 11.11.2023].

Пономаренко Володимир Степанович. Вплив освітніх втрат на формування людського капіталу.

Людський капітал в сучасному світі стає ключовим фактором розвитку економіки країни. В умовах інформаційної економіки відбувається суттєва зміна ролі людського капіталу, який визначається не лише фізичними характеристиками працівників, але й їхніми знаннями, креативністю та здатністю ефективно працювати з інформацією. Тому якість системи освіти, сучасне освітнє середовище, яке сприяє підготовці фахівців високого рівня, безпосередньо впливає на формування людського капіталу та його ефективність в майбутньому.

Досліджено вплив карантинних обмежень, внаслідок пандемії COVID-19, на освітній процес та результати навчання в різних країнах світу, а також було виділено чинники, які знижували або збільшували негативний вплив таких обмежень. Однією з актуальних проблем в усьому світі стала проблема подолання освітніх втрат та освітніх розривів. В роботі розглянуто чинники, які вплинули на здобувачів освіти різних рівнів, та відповідно впливають на результативність освітнього процесу. Поточні освітні втрати згодом впливають на якість майбутнього людського капіталу. Розробка стратегій розвитку для різних рівнів освіти має передбачати їх орієнтацію на зниження освітніх розривів та подолання освітніх втрат, в тому числі через зменшення відмінностей в доступі до якісної освіти, а також компенсації освітніх втрат, що виникли як наслідок певних різноманітних обставин.

Ключові слова: освітні втрати, освітні розриви, людський капітал, якість освіти, оцінювання якості.

Ponomarenko Volodymyr. The impact of educational losses on human capital formation.

Human capital in the modern world is becoming a critical factor in developing a country's economy. In the information economy, the role of human capital is changing significantly, and it is determined not only by the physical characteristics of employees but also by their knowledge, creativity, and ability to work effectively with information. Therefore, the quality of the education system, a modern educational environment that facilitates the training of high-level specialists, directly affects the formation of human capital and its efficiency in the future.

The impact of quarantine restrictions due to the COVID-19 pandemic on the educational process and learning outcomes in different countries is investigated, and the factors that reduce or increase the negative impact of such restrictions are identified. One of the most pressing issues worldwide is the problem of overcoming educational losses and educational gaps. The paper examines the factors that have affected students at different levels of education and, accordingly, affect the effectiveness of the educational process. Current educational losses subsequently affect the quality of future human capital. The establishment of development strategies for different levels of education should include their focus on reducing educational gaps and overcoming educational losses, along with reducing differences in access to quality education, as well as compensating for educational losses that have arisen as a result of certain different circumstances.

Key words: educational losses, educational gaps, human capital, quality of education, quality assessment.